

Drugo, to je kad ljudi naprave ime od dvaju imena čije je značenje proturječno i nedosljedno, kao naprimjer: *bestjelesno tijelo*, ili što je isto – *bestjelesna supstancija*, i još mnogo takvih. Jer kad je neka tvrdnja lažna, dva imena od kojih je sastavljena, spojena zajedno, čine jedno koje ništa ne označava. Ako je, primjerice, lažno tvrditi „*kvadrat je okrugao*”, riječ „*okrugli kvadrat*” ništa ne označava, već predstavlja puki zvuk. Slično tome, ako je lažno reći da se vrlina može uliti, ili napuhati i otpuhati, riječi „*ulivena vrlina*”, „*otpuhana vrlina*” podjednako su besmislene i beznačajne kao i „*okrugli kvadrat*”. Stoga ćete rijetko naći besmislenu i beznačajnu riječ koja nije sačinjena od nekih latinskih ili grčkih imena. Francuz rijetko čuje da našeg Spasitelja zovu imenom *parole*, ali često će čuti da ga zovu *verbe*, mada se riječi *verbe* i *parole* ne razlikuju ni po čemu drugome osim što je jedna latinska, a druga francuska.

Razumijevanje

Kad čovjek, čuvši neki govor, ima one misli za čije su označavanje namijenjene i izgrađene riječi toga govora i njihova veza, kažemo da ga razumije, jer *razumijevanje* nije ništa drugo do poimanje uzrokovano govorom. Pa ako je stoga govor svojstven čovjeku, kao što i jest, koliko je meni poznato, tada mu je svojstveno također i razumijevanje. Stoga je nemoguće razumijevanje besmislenih i lažnih tvrdnji, ukoliko su opće, mada mnogi misle da ih razumiju dok samo tiho ponavljaju riječi i uče ih napamet.

Koje vrste govora označavaju žudnju, odbojnost i strasti čovjekova uma, te o njihovim upotrebama i zloupotrebama, govorit ću kad budem govorio o strastima.

Nepostojana imena

Imena stvari koje djeluju na nas, to jest koje u nama proizvode ugodu i neugodu, imaju u zajedničkim razgovorima ljudi *nestalna* značenja, jer ista stvar ne djeluje na sličan način na sve ljude, niti na istog čovjeka svaki puta isto. Jer uvidjevši da se sva imena nadijevaju kako bi označila naše pojmove, a da su sva naša raspoloženja ustvari pojmovi, kad iste stvari različito poimamo, teš-

ko možemo izbjeći njihovo različito imenovanje. Jer, mada je priroda onog što poimamo ista, raznolikost našeg prihvaćanja stvari, s obzirom na raznoliku građu tijela i predrasude našeg mnijenja, pridaje svemu boju naših različitih strasti. Stoga se pri zaključivanju čovjek mora obazirati na riječi koje, osim što označavaju način na koji si predočujemo njihovu narav, također označavaju narav, sklonosti i interes govornika; takva su imena vrlina i poroka, jer jedan će čovjek nazvati *mudrošću* ono što drugi zove *strahom*, jedan *okrutnošću* što drugi zove *pravdom*, jedan *rasipnošću* što drugi zove *velikodušnošću*, jedan *ozbiljnošću* što drugi zove *glupošću*, itd. Zbog toga takva imena ne mogu nikad predstavljati pravi temelj bilo kakvog proračunavanja. Niti to mogu predstavljati metafore i govorni tropi, mada su manje opasni, jer svoju nepostojanost javno očituju, dok druga imena to ne čine.

[...]

O uzrocima, nastanku i definiciji države (Of the Causes, Generation, and Definition of a Commonwealth), 139–143

Cilj države, pojedinačna sigurnost

Kad ljudi, koji po prirodi vole slobodu i gospodstvo nad drugima, uvedu ograničenje nad sobom pod kojim žive u državama, njihov je krajnji razlog, namjera i plan, briga za budućnost njihova vlastita očuvanja, a time i ugodnijeg življenja, to jest, vlastita izbjavljenja iz jadnog stanja ratovanja koje je, kao što smo pokazali (u trinaestom poglavlju), nužna posljedica prirodnih ljudskih strasti, tako dugo dok ne postoji nikakva vidljiva vlast koja bi im ulijevala strahopoštovanje i vezala ih strahom od kazne da provode svoje ugovore i poštuju prirodne zakone koje smo izložili u četrnaestom i petnaestom poglavlju.

Koja ne proizlazi iz prirodnog zakona

Prirodni zakoni, naime, kao što su *pravda*, *nepristranost*, *skromnost*, *milosrđe*, te ukratko to *da prema drugima postupamo tako*

kako bismo htjeli da se prema nama postupa, sami su po sebi, bez straha od neke vlasti koja bi nametnula njihovo poštivanje, protivni našim prirodnim strastima koje nas vode pristranosti, ponosu, osveti i sličnom. A ugovori bez mača samo su riječi, i uopće nemaju snage da čovjeka osiguraju. Zbog toga, ako nije uspostavljena nikakva vlast ili ako ona nije dovoljna za našu sigurnost, svaki će se čovjek, unatoč prirodnim zakonima (koje svatko poštuje onda kad želi, kad to može sigurno činiti), oslanjati, a to po zakonu i smije, na svoju vlastitu snagu i umijeće, kako bi bio na oprezu prema svim drugim ljudima. Tako su na svim mjestima gdje su ljudi živjeli u malim obiteljima pljačka i grabež postali zanimanjem, i do te mjere nisu slovili kao protivni prirodnim zakonima da se veći grabež smatrao većom čašću; pa ljudi pri tome nisu poštovali nikakav drugi zakon do zakone časti, to jest suzdržavali su se od okrutnosti, ostavljajući ljudima njihove živote i poljoprivredne alatke. Pa kao što su to nekada radile male obitelji, sada to isto rade gradovi i kraljevstva, koja ne predstavljaju drugo doli veće obitelji, naime zbog svoje vlastite sigurnosti proširuju svoje gospodstvo izgovarajući se na opasnost i strah od osvajanja, ili na pomoć koja bi mogla biti pružena osvajačima, te nastoje da, koliko god im je moguće više, pokore ili oslabe svoje susjede, bilo otvorenom silom ili tajnim umijećima, a zbog nedostatka drugog jamstva to čine s pravom; pa ih se stoga u kasnijim razdobljima spominje s poštovanjem.

*Niti iz udruživanja nekoliko ljudi
ili obitelji*

Sigurnost ljudima ne može pružiti ni udruživanje malog broja ljudi, jer kod malih brojeva mali dodaci na jednoj ili drugoj strani čine prednost u snazi tako velikom da se čini dovoljnom da donese pobjedu, pa stoga ohrabruje osvajanje. Mnoštvo, dovoljno da bismo se u njega mogli pouzdati da će nam pružiti sigurnost, nije određeno nijednim točnim brojem, već usporedbom s neprijateljem koga se bojimo, i dovoljno je kad prednost neprijatelja nije tako vidljiva i istaknuta da bi uvjetovala ratni sukob pokrenuvši ga da napadne.

*Niti iz velikog mnoštva, ukoliko nije vođeno
jednom prosudbom*

Međutim, koliko god bilo veliko to mnoštvo, ako se pri svojim postupcima ljudi upravljaju prema pojedinačnim prosudbama i pojedinačnim prohtjevima, ne mogu na taj način očekivati nikakvu obranu ni zaštitu, ni protiv zajedničkog neprijatelja ni protiv nepravdi koje čine jedni drugima. Pri svojim mnijenjima, naime, kako da najbolje iskoriste i primijene svoju snagu, oni bivaju zbunjeni, pa jedan drugom ne pomažu, nego se uzajamno sprečavaju, svodeći uzajamnim protivljenjem svoju snagu ni na što; na koji ih način nekolicina koji se uzajamno slože mogu ne samo pokoriti već mogu, kad nema zajedničkog neprijatelja, započeti uzajamno ratovanje zbog svoje pojedinačne koristi. Jer kad bismo mogli pretpostaviti da će veliko mnoštvo ljudi pristati poštovati pravdu i ostale prirodne zakone bez zajedničke vlasti koja im ulijeva strahopoštovanje, mogli bismo o cijelom čovječanstvu pretpostaviti to isto; a tada ne bi bilo, niti bi trebalo biti, nikakve građanske vlade, niti bilo kakve države, jer tada bi vladao mir bez bilo kakvog pokoravanja.

I to trajno

Za sigurnost koju ljudi žele da potraje za cijelo vrijeme njihova života nije dovoljno da budu upravljani i vođeni jednom prosudbom samo neko ograničeno vrijeme kao, primjerice, tijekom jedne bitke ili rata. Jer premda će na taj način, svojim jednodušnim nastojanjem, izvojevati pobjedu nad neprijateljem izvana, oni će se kasnije, kad ne bude zajedničkog neprijatelja ili kad ga jedni budu smatrali neprijateljem, a drugi prijateljem, zbog razlika u njihovim interesima, nužno raspasti i ponovo zapasti u međusobno ratovanje.

*Zašto neka stvorenja, unatoč tome što nemaju razbora ni govora,
žive u društvu, i to bez bilo kakve moći prisile*

Istina je da neka živa bića, kao što su pčele i mravi, žive zajedno u društvu – pa ih je stoga Aristotel i ubrojio u politička bića – pa

ipak se ne ravnaju ni po čemu drugom osim po svojim pojedinačnim prosudbama i prohtjevima, niti imaju govor pomoću kojeg bi jedan drugom naznačili što smatraju primjerenim zajedničkoj dobrobiti; neki će ljudi stoga željeti znati zašto čovječanstvo ne postupa na isti način. Na to odgovaram:

Prvo, da se ljudi neprestano natječu oko časti i dostojanstva, što ta stvorenja ne rade; iz čega slijedi da na temelju toga među ljudima nastaje zavist i mržnja te konačno rat, što se među njima ne događa.

Drugo, da se kod tih stvorenja opće dobro ne razlikuje od privatnog, pa kako su po prirodi sklona svojoj privatnoj, ona na taj način postižu i opću dobrobit. Čovjek, međutim, čije se veselje sastoji u tome da se uspoređuje s drugima, može uživati samo u onom što je istaknuto.

Treće, da ta stvorenja, budući da se ne služe razborom poput čovjeka, ne vide, niti misle da vide bilo kakav nedostatak u tome što upravljaju zajedničkim poslom; dok se među ljudima mnogi smatraju mudrijima i sposobnijima od ostalih za upravljanje javnošću, pa nastoje uvesti reforme i novotarije, i to jedan ovako, a drugi onako, dovodeći na taj način javnost u pomutnju i građanski rat.

Četvrto, da tim stvorenjima, koja se ponekad, doduše, koriste glasom kako bi jedna drugima obznanila svoje želje i druga raspoloženja, ipak nedostaje umijeće riječi pomoću kojih jedni ljudi drugima ono što je dobro predstavljaju u ruhu zla, a ono što je zlo u ruhu dobra, te uveličuju ili umanjuju prividni značaj dobra i zla, čineći tako ljude nezadovoljnima i po svojoj volji narušavajući njihov mir.

Peto, nerazborita stvorenja ne mogu razlikovati *nepravdu* od *štete*, pa se stoga, tako dugo dok im je udobno, ne vrijeđaju na svoje bližnje, dok čovjek postaje najproblematičniji kad mu je najudobnije, jer tada voli pokazati svoju mudrost i nadzirati postupke onih koji upravljaju državom.

Konačno, slaganje je kod tih stvorenja prirodno, dok je kod ljudi samo po ugovoru, dakle umjetno; stoga nije čudo što je pored ugovora još nešto drugo potrebno da bi se njihovo slaganje održalo i trajalo, a to je zajednička vlast koja će im ulijevati strahopoštovanje i upravljati njihovim postupcima za opću dobrobit.

Nastanak države

Jedini način uspostavljanja takve zajedničke vlasti koja će ih biti u stanju obraniti od stranog osvajanja i međusobnih nepravdi, i time ih osigurati na takav način da se svojim vlastitim trudom i plodovima zemlje mogu prehraniti i živjeti u zadovoljstvu, jest da svu svoju vlast i snagu prenesu na jednog čovjeka, ili na sabor ljudi koji će sve njihove volje, većinom glasova, svesti na jednu volju; to je isto što i reći da imenuju jednog čovjeka ili sabor ljudi kao nosioca svoje osobe, pri čemu svatko prisvaja i sebe priznaje kao tvorca bilo čega što će onaj tko je nosilac njegove osobe učiniti ili potaknuti da bude učinjeno, glede onih stvari koje se tiču njihova zajedničkog mira i sigurnosti, čime svatko podvrgava svoju volju njegovoj volji i svoje prosudbe njegovoj prosudbi. To predstavlja više od pristanka ili usaglašavanja; to je sjedinjenost svih u jednoj te istoj osobi, stvorena ugovorom svakog sa svakim, i to na takav način kao kad bi svatko svakom rekao: „*Ovlašćujem ovog čovjeka ili ovaj sabor ljudi predajući mu svoje pravo upravljanja mnome, pod uvjetom da mu ti predaš svoje pravo i da sve njegove postupke na sličan način ovlastiš.*” Kad se to učini, mnoštvo koje je tako sjedinjeno u jednoj osobi naziva se *državom*, latinski *civitas*. Tako nastaje taj veliki *Levijatan* (ili bolje, da kažemo pobožnije, taj *smrtni bog*) kojem, pod *besmrtnim Bogom*, dugujemo naš mir i obranu. Na temelju takve ovlasti, naime, koju mu u državi daje svaki pojedinac on raspolaže tako velikom vlašću i snagom koja mu je predana da pomoću straha od nje biva u stanju oblikovati svačiju volju radi mira u kući i zajedničkog poaganja protiv neprijatelja izvana.

Definicija države

I u njemu se sabire bit države, koju možemo definirati kao *jednu osobu čijih je postupaka tvorac svaki pojedinac iz velikog mnoštva na temelju uzajamnih ugovora, s ciljem da ta osoba može upotrijebiti svačiju snagu i sredstva na način koji smatra primjerenim njihovom miru i zajedničkoj obrani.*

Nosilac te osobe naziva se *suveren*, i kaže se da ima *suverenu vlast*, a svatko drugi, njegov je *podanik*.

Takvu je suverenu vlast moguće zadobiti na dva načina. Prvi je način prirodnom silom, kao kad čovjek navede svoju djecu da sama sebe, i svoju djecu, podvrgnu njegovoj vladavini, jer ih je on u stanju uništiti ako odbiju, ili kad u ratu svoje neprijatelje podvrgne svojoj volji, poklonivši im život pod tim uvjetom. Drugi je način kad se ljudi međusobno slože da se dobrovoljno pokore nekom čovjeku ili saboru ljudi, imajući u njega povjerenja da će ih zaštititi od svih drugih ljudi. Taj drugi način može se nazvati političkom zajednicom ili *ustanovljenom* državom, dok se prvi zove *stečenom* zajednicom. Najprije ću govoriti o ustanovljenoj državi.

[...]

O slobodi podanika (170–180)

Sloboda, što je

Sloboda ili *neovisnost* označava ustvari odsustvo otpora – pod otporom podrazumijevam vanjsku zapreku kretanju – i može se primijeniti ne manje na nerazborita i neživa bića no na razborita. Jer o svemu što je tako vezano i okruženo da se ne može kretati, no samo unutar određenog prostora koji je zadan otporom nekog vanjskog tijela, kažemo da nema slobode da krene dalje. Stoga o svim živim bićima dok su zatočena i obuzdana zidovima ili lancima, i o vodi dok je zadržavaju nasipi i posude, jer bi se inače razlila u širi prostor, običavamo reći da nisu slobodni kretati se kao što bi to činili bez vanjskih zapreka. No kad zapreka kretanju postoji u ustrojstvu samog tijela, ne običavamo reći da mu nedostaje slobode, već da mu nedostaje moć da se pokrene – kao kad kamen leži mirno ili kad je čovjek prikovan uz krevet zbog bolesti.

U skladu s tim pravim i općeprihvaćenim značenjem riječi, *slobodan* je čovjek onaj koji nije spriječen da uradi ono što želi uraditi u pogledu stvari koje prema svojoj snazi i pameti može uraditi. No kad se riječ *slobodan* i *sloboda* primjenjuju na bilo šta drugo osim na *tijela*, one su zloupotrijebljene, jer ono što nije podložno kretanju nije podložno ni zapreci; stoga kad kažemo, primjerice, da je put slobodan, time ne naznačujemo nikakvu slobodu puta, već slobodu onih koji njime hodaju bez zaustavljanja. Ili kad kažemo da je to slobodna darovnica, pri tom ne mislimo na slobodu dara, nego na slobodu onog tko ga je dao, tko nikakvim zakonom ni ugovorom nije bio obavezan da poklanja. Pa kad kažemo da *slobodno* govorimo, ne radi se o slobodi glasa ili izgovora, već o čovjeku koga nikakav zakon ne prisiljava da govori drugačije. Končno, iz korištenja riječi *slobodna volja* ne može se zaključiti ni o kakvoj slobodi volje, želje, ili nagnuća, već o slobodi čovjeka koja se sastoji u sljedećem: da ne nalazi prepreke da čini ono što hoće, želi ili je sklon uraditi.

Strah i sloboda spojivi

Strah i sloboda spojivi su jer kad čovjek pobaca svoja dobra u more zbog *straha* da će brod potonuti, on to ipak radi dobrovoljno, i može ako hoće to odbiti uraditi; bio je to stoga čin nekog tko je *slobodan*; tako čovjek ponekad plaća svoje dugove samo zbog *straha* od uhićenja, što je čin *slobodnog* čovjeka, jer ga nitko nije spriječio u tome da se suzdrži. I uopće, svaki čin koji čovjek u državi izvrši zbog *straha* od zakona čin je koji su njegovi počinitelji bili *slobodni* propustiti.

Sloboda i nužnost spojivi

Sloboda i *nužnost* spojivi su kao kod vode koja ne samo *slobodno* nego i *nužno* otječe niz kanal; slično tome, radnje koje ljudi vrše dobrovoljno, pa koje stoga, proizlazeći iz njihove volje, proizlaze iz *slobode*, ipak proizlaze i iz *nužnosti*, jer svaki čin čovjekove volje kao i svaka želja i nagnuće proizlaze iz nekog uzroka, a on iz

drugog uzroka u jednom neprekidnom lancu čija je prva karika u Božjim rukama, jer Bog je prvi od svih uzroka. Stoga bi za onog tko bi mogao vidjeti povezanost tih uzroka *nužnost* svih čovjekovih voljnih radnji bila očigledna. Stoga se Bog, koji sve vidi i raspolaže svim stvarima, također stara da *sloboda* čovjeka da radi što hoće bude praćena *nužnošću* da čini ono što Bog hoće, i to ni više ni manje. Pa premda ljudi mogu raditi mnogo toga šta Bog ne zapovijeda, pa stoga on nije tvorac tih čina, ljudi ne mogu imati nikakvu strast ni žudnju za nečim čiji uzrok ne bi bila volja Božja. Štoviše, kad njegova volja ne bi osiguravala *nužnost* čovjekove volje, i dosljedno tome svega onoga što ovisi o čovjekovoj volji, čovjekova bi *sloboda* bila proturječje i zapreka Božjoj sve-moći i *slobodi*. I neka time, glede stvari o kojoj raspravljamo, bude dovoljno rečeno o prirodnoj *slobodi*, koju jedino i možemo istinski zvati *slobodom*.

Umjetne spone ili ugovori

Kako su ljudi, međutim, zbog postizanja mira, a time i očuvanja sebe samih, stvorili umjetnog čovjeka kojeg zovemo državom, stvorili su također i umjetne lance, nazvane *građanskim zakonima*, te su ih sami, međusobnim ugovorima, pričvrstili s jednog kraja na usne onog čovjeka ili sabora kojem su predali suverenu vlast, a s drugog kraja na svoje vlastite uši. Te spone, po svojoj vlastitoj naravi, doduše, slabe, mogu se ipak održati zbog opasnosti, mada ne i zbog teškoće njihova prekidanja.

Sloboda podanika sastoji se u slobodi od ugovora

Samo u odnosu na te spone govorit ću sada o *slobodi podanika*. Ne postoji, naime nijedna država na svijetu u kojoj bi bilo postavljeno dovoljno propisa koji bi upravljali svim ljudskim postupcima i riječima, jer to je nemoguće, iz čega nužno slijedi da u svim vrstama postupaka koje su zakonima izostavljene ljudi imaju slobodu činiti ono što im njihov vlastiti razbor nalaže kao najkorisnije za njih same. Jer ako uzmemo slobodu u pravom smislu kao tjelesnu slobodu – to jest slobodu od lanaca i zatvora – bilo bi besmisleno da ljudi stvaraju toliko galame, kao što to rade, oko

slobode koju tako očigledno uživaju. Ako pak uzmemo slobodu kao izuzeće od zakona, nije manje besmisleno da ljudi zahtijevaju, kao što to rade, takvu slobodu po kojoj bi svi drugi ljudi mogli biti gospodari njihovih života. No, koliko god to bilo besmisleno, to je ono što ljudi zahtijevaju, ne znajući da zakoni nemaju moć da ih zaštite bez mača u ruci čovjeka, ili ljudi koji će potaknuti izvršenje tih zakona. Sloboda podanika leži, stoga, samo u onim stvarima koje je, propisom određujući njihove postupke, suveren izostavio: takva je sloboda da se kupuje i prodaje i sklapa međusobno druge ugovore, da se bira boravište, način ishrane, način života, da se djeca odgajaju kako svatko misli da je prikladno; i tome slično.

Sloboda podanika spojiva s neograničenom vlašću suverena

Unatoč tome, ne smijemo smatrati da je takvom slobodom vlast suverena nad životom i smrću bilo ukinuta ili ograničena. Već smo, naime, pokazali da što god suvereni predstavnik mogao učiniti podaniku, pod bilo kakvim izgovorom, ne možemo u pravom smislu zvati nepravdom ili povredom, jer je svaki podanik tvorac svakog čina koji vrši suveren tako da njemu nikad ne nedostaje nikakvo pravo, osim što je i sam podanik Božji i time obavezan poštivati prirodne zakone. U državama je stoga moguće, i često se dešava, da se podanik osudi na smrt po zapovijedi suverene vlasti, pa ipak onaj drugi ne vrši nepravdu, kao Jiftah koji je pro-uzročio žrtvovanje svoje kćeri,¹ u kojim slučajevima je onaj tko tako umire imao slobodu da izvrši radnju zbog koje je ipak, bez povrede prava, osuđen na smrt. To isto važi i za suverenog vladara koji osudi na smrt nedužnog podanika. Jer, premda je taj čin protiv prirodnog zakona jer je suprotan pravičnosti, kao što je bilo Davidovo usmrćivanje Urije,² time nije nanesena povreda Uriji, nego Bogu. Ne Uriji zato što mu je sam Urija dao pravo da radi što mu je ugodno, no ipak Bogu jer David je Božji podanik kome je prirodnim zakonom zabranjena svaka nepravdičnost, koju

¹ Biblija, Stari Zavjet, Suci 11, Zagreb, 1968, str. 204.

² Biblija, Stari Zavjet, Druga knjiga o Samuelu 11, nav. izd., str. 253.

razliku je i sam David kad se zbog toga pokajao očevito potvrdio, rekavši „*Tebi, samom tebi ja sam zgriješio*”.³ Na isti način Atenjani, izopćivši najmoćnijeg u svojoj državi, nisu mislili da čine nepravdu, mada nisu nikad ispitali koji je zločin počinio, već samo kakvu bi štetu mogao nanijeti, pa su štoviše naredili izopćavanje nekog nepoznatog i svaki je građanin donosio svoje ostrige na tržnicu s ispisanim imenom onog koga je želio da se protjera, a da ga nikad nije optužio, pa su tako protjerali Aristida zbog njegova glasa kao pravednika, a ponekad prostog podrugljivca, kao što je Hiperbolus, da se tome narugaju. Pa ipak, ne može se reći da suveren narod Atene nije imao pravo da ih izopći, niti da Atenjanin nije imao slobodu da se podruguje ili da bude pravedan.

*Sloboda koju hvale pisci sloboda je suverena,
a ne privatnih ljudi*

Sloboda koja se tako često i s poštovanjem spominje u povijestima i filozofiji stare Grčke i Rima te u spisima i razgovorima onih koji su odatle primili svo svoje poznavanje politike nije sloboda pojedinačnih ljudi, već sloboda države – a to je ono isto što bi svaki čovjek trebao imati kad građanski zakoni ni države uopće ne bi ni postojali. Učinak toga također je podjednak. Pa kao što među ljudima bez gospodara vlada stalni rat svakog čovjeka protiv njegova susjeda – bez naslijeđa koje se može prenijeti sinu, ili očekivati od oca, bez vlasništva nad dobrima i zemljom, bez sigurnosti, ali s punom i potpunom slobodom svakog pojedinca – tako u državnim zajednicama i državama koje ne ovise jedna o drugoj svaka država, a ne svaki čovjek, ima potpunu slobodu da čini sve što prosuđuje – to jest sve što čovjek ili sabor koji je predstavlja prosuđuje – da promiče njihovu dobrobit. No oni istodobno žive u stanju neprekidnog rata, stiješnjeni u bitci, s oružjem na granicama i topovima uperenim protiv susjeda koji ih okružuju. Atenjani i Rimljani bili su slobodni – to jest imali su slobodne države; ne da bi svaki pojedinac imao slobodu da se odupre svom vlastitom zastupniku, već da bi njihovi zastupnici imali slobodu da se odupru ili da pokore druge narode. Na tornjevima grada Lucca

³ Biblija, Psalmi, Psalm 51, stih 6, nav. izd., str. 508.

ispisana je velikim znakovima i dan danas riječ *SLOBODA*, no na temelju toga nitko ne može zaključiti da je pojedinac ondje imao više slobode ili poštene od službe državi, no što je imao u Carigradu. Bez obzira na to je li država monarhijska ili pučka sloboda je uvijek ista.

Čovjek može lako, međutim, biti obmanut tobožnjim imenom slobode i zbog nedostatka prosudbe da razluči može pobrkati ono što predstavlja samo pravo javnosti sa svojim privatnim nasljeđem i pravom po rođenju. Pa kad istu zabludu potvrdi autoritet ljudi koji su na glasu zbog svojih spisa na tu temu, nije čudo da to proizvodi pobunu i smjenu vlade. U zapadnim dijelovima svijeta stječemo svoja mnijenja o ustrojstvu i pravu država predajom od Aristotela, Cicerona i drugih ljudi, Grka i Rimljana koji, živeći u pučkim državama, nisu ta prava izvodili iz prirodnih načela, već su ih u svoje knjige prepisivali iz prakse svojih vlastitih država koje su bile pučke države – kao što gramatičari opisuju jezična pravila na temelju prakse svog vremena, ili načela pjesništva na temelju pjesama Homera i Vergilija. Pa kako su Atenjane, da bi ih odvratili od želje za promjenom njihove vlade, podučavali da su slobodni, dok su oni koji žive u monarhiji robovi, zapisao je Aristotel u svojoj *Politici* (knjiga 6, pogl.2): „*U demokraciji slobodu valja pretpostaviti, jer se obično smatra da nitko nije slobodan pod bilo kojom drugom upravom.*”⁴ Pa kao i Aristotel, i Ciceron, i drugi su pisci temeljili svoje građansko učenje na mnijenjima Rimljana, koje su isprva poučavali da mrze monarhiju oni koji su, svrgnuvši svog suverena, među sobom podijelili suverenitet Rima, a kasnije i njihovi sljedbenici. Čitajući tako grčke i rimske autore ljudi su od djetinjstva stekli naviku da, pod lažnim vidom slobode, odobravaju pobune i samovoljno nadgledanje postupaka svojih suverena i dalje nadgledanje tih nadglednika, pri čemu se protilo toliko krvi da mislim kako stvarno mogu reći da ništa nije bilo tako skupo plaćeno kao što su zapadni krajevi svijeta platili učenje grčkog i latinskog jezika.

⁴ U 5. stoljeću prije Krista Atenjani su običavali izgnati čovjeka o kojem su, premda nije počinio nikakvo zlodjelo, smatrali da je opasan za državu. Građani su imena ljudi koje su željeli protjerati ispisivali na komadiće izlomljene grnčarije, „ostrakon”. Aristid, izvrstan general i državnik, bio je prognan 483. prije Krista, no vratili su ga nakon dvije godine. Demagog Hiperbolus bio je prognan 417. prije Krista.

Sloboda podanika, kako se mjeri

Sad dolazimo do pojedinosti istinske slobode podanika – to jest do onih stvari koje, unatoč tome što ih je suveren zapovjedio, podanik može bez činjenja nepravde odbiti uraditi – pa nam valja razmotriti kojih se prava odričemo kad stvaramo državu, odnosno, što je isto, koju slobodu sami sebi poričemo prenoseći sve radnje, bez iznimke, na čovjeka ili sabor koji činimo našim suverenom. U činu našeg *podređivanja*, naime, sastoji se i naša *obveza* i naša *sloboda* koje stoga valja odatle dokazima izvesti, jer ne postoji nikakva obveza za bilo kog čovjeka koja ne proizlazi iz njegova vlastitog čina, jer svi su ljudi podjednako po prirodi slobodni. Pa kako takve dokaze moramo izvući ili iz izrazitih riječi „*Ovlašćujem sve njegove postupke*” ili iz namjere onog tko se podređuje takvoj vlasti, a koju valja razumjeti s obzirom na cilj zbog kojeg se podređuje, obvezu i slobodu podanika valja izvesti ili iz tih riječi ili iz nečeg što im je istovjetno, ili iz cilja uspostave suverena, naime mira među podanicima i njihove obrane protiv zajedničkog neprijatelja.

Podanici imaju slobodu da obrane svoja vlastita tijela, čak i od onih koji ih zakonito napadnu

Kad uvidimo stoga, prvo, da je ustanovljena suverenost po ugovoru svakog sa svakim, dok je stečena suverenost po ugovoru pobijeđenog s pobjednikom, djeteta s ocem, postaje očigledno da svaki podanik ima slobodu u svim onim slučajevima kod kojih svoje pravo na neku stvar ne može prenijeti ugovorom. Prethodno sam pokazao da su ugovori po kojima čovjek ne treba braniti svoje vlastito tijelo isprazni.

Nisu obavezni sami sebe povrijediti

Ako stoga suveren zapovjedi čovjeku, doduše pravedno osuđenom, da sam sebe ubije, rani ili osakati, da se ne odupre onima koji ga napadaju ili da se uzdrži od korištenja hrane, zraka, lijekova, ili bilo koje druge stvari bez koje ne može živjeti, čovjek tad ima slobodu na neposluh.

Kad nekog čovjeka suveren ili njegov opunomoćenik ispituje u vezi sa zločinom koji je počinio, on nije obavezan priznati ga ukoliko mu se ne jamči oprost jer nitko ne može ugovorom biti obavezan da sam sebe optuži.

Podanikovo priznavanje suverene vlasti sadržano je u sljedećim riječima: „*Ovlašćujem, ili preuzimam na sebe sve njegove postupke*”, pri čemu uopće ne postoji ograničenje njegove prethodne prirodne slobode, jer dopustivši mu da „*me ubije*” ja se ne obavežujem da sam sebe ubijem po njegovoj zapovijedi. Jedna je stvar reći „*Ubijte mene ili mog bližnjeg ako vam je ugodno*”, a druga je reći „*Ubit ću sebe ili svog bližnjeg*”. Iz toga slijedi da:

Nijedan se čovjek ne može riječima obavezati da ubije bilo samog sebe bilo drugog čovjeka, pa stoga obaveza koju čovjek ponekad može imati da, po zapovijedi suverena, izvrši neku opasnu i nečasnu dužnost ne ovisi o riječima našeg podređivanja, već o namjeri koju treba shvatiti s obzirom na cilj podređivanja. Ako, dakle, naše odbijanje poslušnosti ugrožava cilj zbog kojeg je suverenost uspostavljena, nemamo slobodu da je odbijemo; u protivnom, međutim, imamo tu slobodu.

Ni ići u rat, osim ako dobrovoljno ne pristanu

Iz tog razloga čovjek kome se kao vojniku zapovjedi da se bori protiv neprijatelja, premda njegov suveren ima potpuno pravo da ga zbog neposluha kazni smrću, može, unatoč tome, u mnogim slučajevima odbiti poslušnost, a da pritom ne čini nepravdu – kad nađe odgovarajućeg vojnika kao zamjenu za svoje mjesto, jer u tom slučaju ne napušta služenje državi. Pa stoga zbog prirodne plašljivosti treba izuzeti, ne samo žene, od kojih se ne očekuje nikakva slična opasna zadaća, već i muškarce ženske hrabrosti. Kad se vojske bore, na jednoj ili na obje strane ima bježanja; no kad to ljudi ne čine zbog izdaje, nego zbog straha, taj čin ne procjenjujemo kao nepravedan, već kao nečastan. Iz istog razloga izbjegavati bitku nije nepravda, već kukavičluk. Tko se, međutim, sam prijavi kao vojnik, ili za to uzima novac, odriče se izgovaranja na svoju plašljivu prirodu, pa je obavezan ne samo da ide u bitku već i da iz nje ne pobjegne bez dopuštenja svog zapovjednika. Ali kad obrana države zahtijeva odjednom pomoć svih koji mogu nositi oružje, svatko je obavezan jer bi u protivnom ustanovljenje

države koju ljudi nemaju namjeru ni hrabrosti očuvati bilo uzaludno.

Nitko nema slobodu oduprijeti se državnom maču u obranu drugog čovjeka, krivog ili nedužnog, jer takva sloboda oduzima suverenu sredstva da nas zaštiti, pa stoga narušava samu bit vlade. No u slučaju da se velik broj ljudi zajedno već nepravedno odupro suverenoj vlasti, ili počinio neki težak zločin zbog kojeg svatko od njih očekuje smrt, nemaju li oni tada slobodu da se udruže i međusobno se pomažu i obrane? Sigurno da imaju jer oni samo brane svoje živote, što može učiniti i onaj tko je kriv isto kao i onaj tko je nedužan. Nepravda je doista učinjena pri prvom kršenju njihove dužnosti, no njihovo nošenje oružja koje je uslijedilo nakon toga, mada mu je cilj podržavanje onog što su učinili, nije nov nepravedan čin. Ponuda oprosta, međutim, oduzima onima kojima je ponuđena izliku samoobrane, te njihovo us-trajanje u pomaganju i obrani ostalih čini nepravednim.

Najveća sloboda podanika ovisi o šutnji zakona

Što se tiče drugih sloboda, one ovise o šutnji zakona. U slučajevima kada suveren podanika nije propisao nikakvo pravilo podanik ima slobodu djelovati ili se suspregnuti, prema svom vlastitom rasuđivanju. Takvih sloboda ima negdje više, a negdje manje, ponekad više, a ponekad manje, već prema tome kako su oni koji imaju suverenost smatrali najpogodnijim. Tako je, primjerice, nekoć u Engleskoj čovjek mogao nasilno stupiti na svoju zemlju i oduzeti je onima koji su je nepravedno osvojili. No kasnije je ta sloboda nasilnog ulaska ukinuta statutom koji je donio kralj u parlamentu. A u nekim krajevima svijeta ljudi imaju slobodu na puno žena, dok u drugim krajevima takva sloboda nije dopuštena.

Ako podanik ima neki spor sa svojim suverenom – u vezi s dugom, pravom na posjedovanje zemlje ili dobara, ili u vezi s nekom službom koja se od njega zahtijeva, ili u vezi s nekom kaznom, tjelesnom ili novčanom, utemeljenom na prijašnjem zakonu – on ima slobodu zbog svoga prava podići tužbu, kao i protiv nekog podanika, i to pred sucima koje je suveren imenovao. Jer ako suveren nešto zahtijeva po sili prijašnjeg zakona, a ne na te-

melju svoje vlasti, on time objavljuje da ne zahtijeva više no što se javlja kao dužnost prema spomenutom zakonu. Tužba stoga nije protivna volji suverena, iz čega slijedi da podanik ima slobodu zahtijevati saslušanje svoje parnice i presudu u skladu s tim zakonom. No ako suveren nešto zahtijeva ili oduzima pozivajući se na svoju vlast, u tom slučaju zakon nije djelatan; jer sve ono što suveren radi pozivajući se na svoju vlast, on to radi po ovlaštenju svakog podanika, pa stoga onaj tko bi poduzeo neku radnju protiv suverena poduzeo bi je protiv samog sebe.

Ako monarh ili suveren sabor dopusti neku slobodu svim ili nekim svojim podanicima pa, dok to dopuštenje važi, on biva onesposobljen da osigura njihovu sigurnost, to dopuštenje je isprazno, osim ako se izravno nije odrekao suverenosti ili je prenio na nekog drugog. Jer iz toga što je se mogao, da je to bila njegova volja, otvoreno i jasno odreći, ili je prenijeti na drugoga, a to nije uradio, valja zaključiti da to nije bilo po njegovoj volji i da je dopuštenje proizašlo iz neznanja o nespojivosti takve slobode sa suverenom vlašću; stoga se suverenost i dalje zadržava, a također i sve ovlasti nužne za njeno izvršenje, kao što su vlast nad ratom i mirom, nad pravosuđem, imenovanjem službenika i savjetnika te ubiranjem novca.

U kojem su slučaju podanici razriješeni poslušnosti suverenu

Obveza podanika prema suverenu, podrazumijeva se, traje tako dugo, i ništa duže no što traje vlast pomoću koje ih je on u stanju zaštititi. Jer prava da se zašтите, ukoliko ih nitko drugi ne štiti, što ga ljudi po prirodi imaju ne mogu se lišiti nikakvim ugovorom. Suverenost je duša države, pa kad jednom napusti tijelo, njeni dijelovi ne bivaju više njome pokrenuti. Kraj poslušnosti predstavlja zaštita, koju će, bez obzira gdje je čovjek vidio, bilo u svom vlastitom ili u tuđem maču, priroda primijeniti na njegovu poslušnost i na nastojanje da je održi. Pa premda je suverenost, u namjeri onih koji je uspostavljaju, besmrtna, ona je ipak po svojoj vlastitoj naravi ne samo podložna nasilnoj smrti zbog rata sa strancima već, zbog ljudskog neznanja i strasti, ima u sebi od početka ustanovljavanja dosta sjemena prirodne smrtnosti zbog domaćih nesuglasica.

Slučaj zarobljavanja

Ako neki podanik postane ratni zarobljenik, pa njegova osoba ili sredstva za život dospiju u ruke neprijatelja, te mu se život i tjelesna sloboda nudi pod uvjetom da postane pobjednikov podanik, on je slobodan prihvatiti taj uvjet i, prihativši ga, postaje podanik onog tko ga je zarobio, jer nije bilo nikakvog drugog načina da se zaštiti. Isti je slučaj ako pod istim uvjetima ostane u pritvoru u nekoj stranoj zemlji. No ako čovjeka drže u zatvoru ili uzama, i ne omogućuju mu slobodu tijela, podrazumijeva se da nije nikakvim ugovorom obavezan na pokornost, pa stoga smije, ako je u stanju, primijeniti sva sredstva da si omogući bijeg.

U slučaju da se suveren odrekne upravljanja u ime sebe i svojih nasljednika

Ako se monarh odrekne suverenosti kako u svoje tako i u ime svojih nasljednika, njegovi se podanici vraćaju potpunoj prirodnoj slobodi; jer, premda priroda može objaviti tko su njegovi sinovi i najbliži srodnici, o njegovoj volji ovisi tko će biti njegov nasljednik. Ukoliko on, dakle, ne želi imati nasljednika, nema suverenosti ni podložnosti. To je isti slučaj kao i da je umro bez poznatog srodnika i bez imenovanja nasljednika. Jer tada se ne može znati nasljednik, pa stoga nitko nije obavezan na podložnost.

U slučaju progonstva

Ako suveren progna svog podanika, za vrijeme progonstva on nije podanik. No onaj koga šalju kao glasnika, ili tko je otišao na putovanje, još uvijek je podanik, no on je to temeljem ugovora među suverenima, a ne temeljem ugovora o podložnosti. Jer tko god stupa u tuđe gospodstvo, podložan je njegovim zakonima, osim ukoliko nema povlasticu zbog prijateljskog odnosa među suverenima, ili po poseboj dozvoli.

U slučaju kad se suveren preda kao podanik drugome

Ako se monarh, pokoren u ratu, preda kao podanik pobjedniku, njegovi su podanici oslobođeni prethodne obveze i postaju obavezni pobjedniku. No ako je on zadržan kao zarobljenik, ili nema slobodu nad svojim vlastitim tijelom, ne podrazumijeva se da se odrekao prava na suverenost; pa su stoga njegovi podanici obavezni iskazati poslušnost prethodno postavljenim namjesnicima, koji ne vladaju u svoje, već u njegovo ime. Jer, budući da je pravo zadržano, pitanje je samo uprave, to jest namjesnika i časnika u vezi s kojima se, dok ih sam nije u stanju imenovati, pretpostavlja da prihvaća one koje je sam prethodno postavio.

[...]

O kaznama i nagradama (Of Punishments and Rewards) 243–351

Definicija kazne

Kazna je zlo koje javna vlast nanosi onom tko je nešto učinio, ili propustio učiniti, a što ta ista vlast prosuđuje kao prekršaj zakona; s ciljem da se volja ljudi učini spremnijom na poslušnost.

Pravo kažnjavanja, odakle je izvedeno

Prije no što bilo što zaključim iz te definicije morat ću odgovoriti na jedno značajno pitanje, a to je kako je uopće došlo do prava ili ovlaštenja da se kažnjava. Jer, na temelju prethodno rečenog ne može se pretpostavljati da bi bilo koji čovjek bio ugovorom obavezan da ne pruži otpor nasilju, pa se stoga ne može podrazumijevati da je dao bilo kakvo pravo drugome da nad njegovom osobom izvrši nasilje. Prilikom stvaranja države svaki se čovjek odriče prava da brani drugoga, ali ne i da obrani samog sebe. On se također obavezuje pomagati onom tko ima suverenost pri kažnjavanju drugoga, ali ne i pri kažnjavanju sama sebe. No oba-

vezati se na pomoć suverenu pri povređivanju drugoga ne znači i dati mu pravo da kažnjava, osim u slučaju kad onaj tko se obavezuje sam nema pravo da to učini. Očito je stoga da pravo države – to jest onih koji je zastupaju – da kažnjavaju nije utemeljeno na bilo kakvom dopuštenju ili daru podanika. No prethodno sam također pokazao da je prije uspostave države svaki čovjek imao pravo na sve i da je imao pravo učiniti sve što smatra neophodnim za svoje samoočuvanje, pa i nekog zbog toga pokoriti, povrijediti ili ubiti. A to je temelj prava kažnjavanja što ga koristi svaka država. Jer podanici nisu suverenu dali to pravo, već su ga, odustajući od vlastitog, osnažili da iskoristi svoje vlastito pravo na način koji će smatrati prikladnim za očuvanje njih svijju; to mu pravo, dakle, nije dano, nego ostavljeno, i to samo njemu, i to (osim ograničenja koje mu postavlja prirodni zakon) tako netaknuto kao u pukom prirodnom stanju, u ratu svakog protiv njegova susjeda.

Privatne povrede i osвете nisu kazna

Iz definicije kazne zaključujem, prvo, da se privatne osвете ni povrede prava privatnih ljudi ne mogu u pravom smislu nazvati kaznom, jer ne potječu od javne vlasti.

Niti je to odbijanje promicanja

Drugo, kaznu ne predstavlja ni zanemarivanje ili nepromicanje putem javne potpore, jer time se ne nanosi nikakvo novo zlo – čovjek je samo ostavljen u stanju u kojem je prethodno bio.

Ni bol nanosena bez javnog saslušanja

Treće, zlo koje javna vlast nanosi bez prethodne javne osude ne može se nazvati kaznom, već neprijateljskim činom, jer stvar zbog koje se čovjek kažnjava mora javna vlast prethodno osuditi kao prekršaj zakona.

Ni bol koju nanosi onaj tko je prisvojio vlast

Četvrto, zlo koje nanosi onaj tko je prisvojio vlast, ili suci koje suveren nije ovlastio, ne predstavlja kaznu, nego je neprijateljski čin, jer osuđena osoba nije začetnik postupaka onog tko je prisvojio vlast, pa ti postupci stoga nisu javno ovlašteni.

Ni bol nanosena bez uzimanja u obzir budućeg dobra

Peto, svako zlo koje se nanosi bez namjere ili mogućnosti da se počinitelj ili, putem njegovog primjera, drugi ljudi navedu na poslušnost zakonima ne predstavlja kaznu, nego neprijateljski čin, jer riječ „kazna” ne podrazumijeva bilo kakvo nanošenje štete koje bi bilo učinjeno bez spomenute svrhe.

Prirodne štetne posljedice ne predstavljaju kaznu

Šesto, kad izvjesne radnje bivaju po prirodi povezane sa štetnim posljedicama – kao kad neki čovjek, napadajući drugog, sam bude ubijen ili ranjen ili kad se razboli vršeći neki nezakonit čin – takvu štetu, mada je s obzirom na Boga kao tvorca prirode možemo smatrati nanesenom i stoga Božjom kaznom, ipak ne možemo nazvati kaznom s obzirom na ljude, jer nije nanosena nikakvom ovlašću čovjeka.

Ako je nanosena šteta manja od koristi koju donosi prekršaj, ne predstavlja kaznu

Sedmo, kad je nanosena šteta manja nego korist ili zadovoljstvo koje prirodno slijedi iz počinjenog zlodjela, ta šteta ne ulazi u definiciju pa prije predstavlja cijenu ili iskupljenje nego kaznu za zločin; jer u naravi je kazne da ima svrhu da učini ljude sklonijima da poslušaju zakon, pa ako je manja od koristi koju donosi prekršaj, ta svrha nije postignuta, već proizvodi suprotan učinak.

*Kad je kazna određena zakonom, veća šteta nije kazna,
već neprijateljstvo*

Osmo, ako je kazna određena i propisana samim zakonom, a nakon počinjenog zlodjela bude određena veća kazna, to prekoračenje ne predstavlja kaznu, već neprijateljski čin. Jer, kako cilj kažnjavanja nije osveta već zastrašivanje, a strah pred velikom nepoznatom kaznom uklonjen je proglašenjem manje, neočekivani dodatak ne predstavlja dio kazne. No tamo gdje nikakva kazna nije određena zakonom tada svako nanoseno zlo ima narav kažnjavanja. Jer onaj tko se upusti u kršenje zakona za koje nije određena kazna očekuje neku neodređenu – da kažemo proizvoljnu – kaznu.

*Šteta nanosena zbog stvari počinjene prije donošenja zakona
ne predstavlja kaznu*

Deveto, šteta koja se nanosi zbog stvari počinjene prije no što je zabranjena zakonom ne predstavlja kaznu, već neprijateljski čin; jer prije zakona ne postoji prekršaj zakona, a kazna pretpostavlja stvar osuđenu kao prekršaj zakona; stoga šteta nanosena prije no što je stvoren zakon ne predstavlja kaznu, već neprijateljski čin.

Zastupnik države nekažnjiv

Deseto, šteta nanosena zastupniku države nije kazna, već neprijateljski čin, jer u naravi je kazne da je nanosi javna vlast, koja predstavlja vlast samog zastupnika.

*Povreda pobunjenih podanika izvršena po ratnom pravu,
a ne po kazni*

Konačno, štetu nanosenu nekom tko se proglasio neprijateljem ne zovemo kaznom, jer, kako takav nikad nije bio podvrgnut zakonu, on ga stoga ne može ni prekršiti, odnosno ako je i bio podvrgnut, priznao je da više to nije, čime je porekao da ga može prekršiti; stoga se svaka povreda koja mu se može nanijeti mora

shvatiti kao neprijateljski čin. No kod proglašenog neprijateljstva svako nanoseno zlo zakonito je. Iz toga slijedi da se podanik koji djelom ili riječju svjesno i namjerno porekne ovlasti državnog zastupnika može zakonito izvrnuti trpljenju svega što taj zastupnik poželi. Jer, odričući se potčinjenosti on se odriče kazne koja je bila propisana zakonom, pa stoga trpi kao neprijatelj države, to jest prema volji njenog zastupnika. Jer zakonom određene kazne namijenjene su podanicima, a ne neprijateljima, kao što su oni koji su po svom vlastitom činu bili podanici, pa su se namjerno pobunili i odrekli se suverene vlasti.

Prva je i najopćenitija razdioba kazna na one *božanske* i one *ljudske*. O prvima imat ću prilike naknadno govoriti na prikladnijem mjestu.⁵

Ljudske su kazne one koje se nanose po čovjekovoj zapovijedi; takve su kazne tjelesne ili novčane, to su *osramoćenje*, *uhićenje* ili *prognanstvo* te njihova mješavina.

Kazne, tjelesne

Tjelesna je kazna ona koja se izravno nanosi tijelu, i to u skladu s namjerom onog tko je izvršuje; takve su kazne modrice, rane, te uskraćivanje tjelesnih zadovoljstava koja su ranije bila zakonito uživana.

Smrtne

Od tih kazni neke su *smrtne*, a neke *blaže*. Smrtne su kazne jednostavno usmrćivanje i usmrćivanje praćeno mučenjem. Blaže od toga jesu šibanje, ranjavanje, okovi ili bilo koja druga tjelesna bol koja po svojoj naravi nije smrtna. Jer ako po izvršenju kazne smrt uslijedi bez namjere onog tko je izvršuje, kaznu ne procjenjujemo kao smrtnu, premda se povreda pokazala smrtnom zbog neke nepredviđene nezgode, u kojem slučaju usmrćivanje nije izvršeno, već ubrzano.

⁵ U trećem dijelu, „O kršćanskoj državi”.

Novčane kazne ne sastoje se samo u uskraćivanju izvjesne svote novca već i u oduzimanju zemlje ili bilo kojih drugih dobara koja se obično kupuju ili prodaju za novac. U slučaju kad je zakon koji određuje takvu kaznu stvoren s namjerom da se prikupi novac od onih koji isti zakon prekrše, to i nije u pravom smislu kazna, već cijena povlastice i izuzeća od zakona, koja ne zabranjuje stvar u potpunosti, već je brani samo onima koji nisu u stanju platiti novac – osim ukoliko zakon nije prirodan, ili dio religije, jer u tom slučaju to nije izuzeće od zakona, već njegovo kršenje. Tamo, primjerice, gdje zakon točno određuje novčanu globu za one koji uzalud izgovaraju ime Gospodnje plaćanje globe nije cijena oprosta od kletve, već kazna za kršenje nezaobilaznog zakona. Na sličan način, ako zakon nameće da se neka svota novca mora platiti onom tko je povrijeđen, to samo predstavlja zadovoljštinu za nanesenu mu povredu, poništavajući tako optužbu povrijeđene strane, a ne i zločin počinitelja.

Osramoćenje

Osramoćenje je nanošenje zla, koje država smatra nečasnim, ili oduzimanje dobra, koje država smatra časnim. Postoje, naime, neke stvari koje su časne po prirodi, kao učinci hrabrosti, velikodušja, snage, mudrosti i drugih sposobnosti tijela i uma; druge pak stvari država čini časnim, kao što su obilježja, titule, službe, ili bilo koji drugi pojedinačni znak suverenove naklonosti. One prve, premda po prirodi ili zbog nezgode mogu izostati, ne mogu biti oduzete zakonom, pa stoga njihov gubitak ne predstavlja kaznu. No one druge može javna vlast, koja ih je i učinila časnim, oduzeti, što se s pravom smatra kažnjavanjem; takvo je ponižavanje osuđenih ljudi oduzimanjem obilježja, titula i službi, ili time što se proglašava za njih nepodobnim u budućnosti.

Uhićenje

Uhićenje je kad javna vlast čovjeka liši slobode, a to se može dogoditi iz dva različita razloga, od kojih je prvi siguran nadzor nad optuženim čovjekom, a drugi nanošenje patnje osuđenom čovjeku. Prvi slučaj ne predstavlja kaznu, jer se nijednog čovjeka ne smije kazniti prije no što je pravno saslušan i proglašen krivim. Pa sto-

ga, kakvu god štetu čovjek trpio u uzama ili u pritvoru prije no što je njegov slučaj saslušan, ako ona prekoračuje ono što je nužno za nadzor nad njim, protivna je prirodnom zakonu. No onaj drugi slučaj predstavlja kaznu jer se radi o zlu koje javna vlast nanosi za nešto što je ta ista vlast prosudila kao prekršaj zakona. Pod riječju „*uhićenje*” podrazumijevam svako ograničenje kretanja uzrokovano vanjskom preprekom, kao što je kuća koju zovemo općim imenom zatvor; ili otok, kad kažemo da je čovjek na njemu zatočen; ili mjesto na kojem se čovjeka prisiljava na rad, kao u staro doba kad su ljudi bivali osuđeni na rad u kamenolomima ili na galijama; ili okovi i druge slične zapreke.

Prognanstvo

Prognanstvo je kad se čovjeka zbog njegova zločina osudi na odlazak iz područja državne vlasti ili iz nekog njegovog dijela; da se za unaprijed utvrđeno vrijeme, ili zauvijek, u njega ne vrati. Prognanstvo po svojoj prirodi, izuzevši druge okolnosti, i ne izgleda kao kazna, već prije kao bijeg, ili javna osuda po kojoj se kazni umiče bijegom. Ciceron tako kaže da takva kazna u Rimu nije nikad bila određivana, već to naziva bijegom čovjeka kome prijete opasnost. Jer ako se unatoč tome prognanom čovjeku dopusti da uživa svoja dobra i prihode sa svoje zemlje, sama promjena zraka ne predstavlja kaznu, niti teži onoj dobrobiti države zbog koje se sve kazne određuju, naime usmjerenju čovjekove volje prema pokoravanju zakonima, već mnogo puta ide na štetu države. Jer prognani je čovjek zakonit neprijatelj države koja ga je prognala kao nekog tko više nije njen član. No ako se prognanom uz to uskrate njegova zemlja i njegova dobra, tad se kazna i ne sastoji u izgnanstvu, već je treba ubrojiti u novčane kazne.

Kažnjavanje nedužnih podanika protivno je prirodnom zakonu

Svako kažnjavanje nedužnih podanika, teško ili blago, protivno je prirodnom zakonu, jer kažnjava se samo kršenje zakona, pa stoga ne može biti nikakvog kažnjavanja nedužnih. Ono stoga predstavlja, prvo, narušavanje prirodnog zakona koji svim ljudima, pri njihovim osvetama, zabranjuje da imaju u vidu bilo šta

drugo osim budućeg dobra, a nikakvo dobro ne može za državu proizaći iz kažnjavanja nedužnih. Drugo, ono narušava zakon koji zabranjuje nezahvalnost, jer kako se sva suverena vlast izvorno stječe pristankom svakog od podanika u svrhu da ih štiti tako dugo dok su poslušni, svako kažnjavanje nedužnog predstavlja uzvratanje dobru zlim. I treće, ono predstavlja narušavanje zakona kojim se zapovijeda pravičnost, to jest podjednaka razdioba pravde, što se ne poštuje kažnjavanjem nedužnih.

Šteta učinjena nedužnima u ratu to nije

Nanošenje bilo kakvog zla, međutim, nedužnom čovjeku koji nije podanik, ako je za dobrobit države i ako se time ne narušava neki prethodni ugovor, ne predstavlja povredu prirodnog zakona. Svi ljudi, naime, koji nisu podanici ili su neprijatelji ili su to prestali da budu na temelju nekog prethodnog ugovora. A protiv neprijatelja o kojima država prosudi da su joj u stanju nanijeti štetu po izvornom prirodnom pravu zakonito je ratovati, pri čemu mač ne prosuđuje, niti glede prošlosti pobjednik pravi razliku između krivih i nedužnih, niti se obazire na milost, osim ako to vodi dobru njegova vlastitog naroda.

Niti je to postupak prema proglašenim buntovnicima

Na temelju se istog razloga, prema podanicima koji se svojevoljno odreknu vlasti ustanovljene države odmazda zakonito proteže ne samo na očeve već na treće i četvrto pokoljenje koje još nije na životu, pa stoga ne snosi krivnju za stvar zbog koje se njih muči; jer narav se tog prijestupa sastoji u odricanju potčinjenosti, i predstavlja zapadanje u stanje rata koje se obično naziva pobunom, te takvi prijestupnici ne trpe kao podanici već kao neprijatelji. Jer *pobuna* nije drugo no obnavljanje rata.

Nagrada je plaća ili milost

Nagrada može biti *dar* ili je utemeljena *ugovorom*. Kad je po ugovoru, zovemo je *plaćom* ili *nadnicom*, a predstavlja korist koja nekome pripada za službu izvršenu ili obećanu. Kad je nagrada

dar, ona predstavlja korist koja proizlazi iz *milosti* onih koji je udjeljuju, kako bi se ljudi ohrabрили i osposobili da im učine neku uslugu. Stoga kad državni suveren odredi plaću za bilo koju javnu službu, onaj tko je primi po pravdi je obavezan da izvrši svoju službu; inače on je vezan samo čašću zbog priznanja i nastojanjem za obeštećenjem. Jer premda ljudi ne raspoložu pravnim lijekom kad im se zapovjedi da napuste svoj privatni posao i služe javnosti bez nagrade ili plaće, oni na to nisu obavezani ni prirodnim zakonom ni ustanovom države, osim ukoliko to nije služba koja se ne može izvršiti ni na koji drugi način; jer pretpostavlja se da suveren smije koristiti sva njihova sredstva, baš kao što i najobičniji vojnik smije potraživati svoju nadnicu za ratovanje kao neki dug.

Koristi ponuđene zbog straha nisu nagrade

Koristi koje suveren nudi podaniku zbog straha od njegove moći i sposobnosti da naudi državi nisu u pravom smislu nagrade; one nisu plaće jer u tom slučaju, pretpostavlja se, ne postoji nikakav ugovor, budući da je svaki čovjek već obavezan da državi ne čini protuusluge; one ne predstavljaju ni milost jer su iznuđene strahom koji ne bi trebao biti svojstven suverenoj vlasti; one su prije žrtve koje suveren, shvaćen kao prirodna osoba, a ne kao osobnost države, prinosi kako bi smirio nezadovoljstvo onog koga smatra moćnijim od sebe; čime ga ne ohrabruje na poslušnost, već naprotiv na nastavljanje i povećavanje daljnje ucjene.

Plaće, sigurne i povremene

Pa dok su neke plaće sigurne i isplaćuju se iz državne riznice, druge su nesigurne i povremene i isplaćuju se po izvršenju službe za koju je određena plaća, a te druge su ponekad štetne za državu kao u slučaju pravosuđa. Jer kad korist sudaca i predstavnika suda proistječe iz mnoštva parnica koje im se iznose na uvid, odatle nužno proizlaze dvije nepogodnosti: jedna je pothranjivanje tužbi, jer što ima više tužbi, to je veća korist; a druga je ona koju obično zovu sporenjem oko sudske nadležnosti, jer svaki sud privlači k sebi što god može više parnica. No kod izvršnih službi nema

takvih nepogodnosti jer one nikakvim vlastitim nastojanjem ne mogu povećati svoju uposlenost. Toliko će dostajati o naravi kazne i nagrade, koje su kao živci i tetive što pokreću udove i zglobove države.

Dosada sam izlagao narav čovjeka koga ponos i druge strasti prisiljavaju da se podvrgne vladi; kao i veliku moć njegova vladara koga sam uspoređio s *Levijatanom*, uzevši tu usporedbu iz posljednja dva stiha četrdeset i prvog dijela knjige o Jobu, gdje Bog *Levijatana*, izloživši njegovu veliku moć, naziva Kraljem ponosnih. „Ništa slično na zemlji ne postoji i niti je tko tako neustrašiv. I na najviše on s visoka gleda, kralj je svakome, i najponosnijem.”⁶ No kako je smrtni i podložan propadanju, kao i sva druga zemaljska stvorenja, i kako na nebu, mada ne i na zemlji, postoji onaj pred kojim on treba stajati ustrašen i čije zakone mora štovati, u sljedećim ću poglavljima govoriti o njegovim bolestima i uzrocima njegove smrtnosti, te o prirodnim zakonima koje je obavezan štovati.

⁶ Biblija, Psalmi, Job, 41, nav. izd., str. 610.

John Locke

„Otkrivši dokle dopiru naše jasne i odjelite ideje (trebamo) ograničiti naše misli na razmatranje onih stvari koje su u dosegu našeg razuma kako se ne bismo bacili u provaliju tame (gdje nemamo oči da vidimo, ni sposobnosti da bilo šta zamijetimo) na temelju pretpostavke da ništa ne prekoračuje naše shvaćanje.”

John Locke stekao je slavu kao zagovornik empirističke teze o porijeklu znanja, tvorac prispodobe uma s praznom pločom na koju iskustvo utiskuje svoj trag. Takva reputacija prikriva, međutim, implicitan utjecaj što ga je Locke, kao prvi veliki novovjekovni sistematičar, izvršio u filozofiji općenito. Ako se ima u vidu taj, na prvi pogled neuočljiv utjecaj, prisutan u formulaciji brojnih filozofskih problema u kojima se prešutno kreće od Lockeovih postavki, o Johnu Locku se može s pravom tvrditi da je najutjecajniji filozof engleskog govornog područja.

Locke je do te mjere utjecao na filozofe 18. stoljeća, primjerice, Berkeleya, Leibniza, Humea i Reida, da se njihovi opusi mogu konsistentno interpretirati kao odgovori na probleme koje je postavio Locke. Lockeova filozofija politike našla je praktičnu primjenu kao ideološki temelj građanskih društava i nit vodilja liberalizma. Njegove misli o odgoju postale su osnova suvremenih pe-